

Michał Piekarski

Instytut Historii Nauki im. L. i A. Birkenmajerów PAN

ORCID 0000-0001-5045-6100

## **Z badań nad repertuarem operowym Teatru Narodowego w drugiej połowie XVIII w. Nieznana praca magisterska obroniona na Uniwersytecie Warszawskim w 1938 r.**

### **From Studies on the Opera Repertoire of the National Theater in the Second Half of the 18<sup>th</sup> Century. Unknown MA Thesis Defended at the University of Warsaw in 1938**

Julian Pulikowski was an associate professor of Musicology who lectured at the University of Warsaw from 1935–1939. The article proves that although there was no formal possibility to defend a Master's thesis in this field, Pulikowski became an informal supervisor of Gustawa Zysman's (Krystyna Żukotyńska's) work. The idea for the topic was conceived in 1934. Stefan Czarnowski, professor at the Department of Cultural History at the University of Warsaw, became the official thesis supervisor. The work titled *Opera repertoire of the National Theater as a contribution to the cultural life of Warsaw in the second half of the 18<sup>th</sup> century* was defended in June 1938. It has hitherto remained unknown to researchers – extant only in a typescript stored in the University of Warsaw Archive – as has been the case with Pulikowski's letter in which he admits his supervision, held in the Jagiellonian Library in Krakow. Although Zysman obtained a Master's degree in History, the content of the work indicates that it was, in fact, the first work in Musicology defended at the University of Warsaw.

**Keywords:** University of Warsaw, Julian Pulikowski, musicology, National Theater, master's thesis, Gustawa Zysman / Krystyna Żukotyńska

**Słowa kluczowe:** Uniwersytet Warszawski, Julian Pulikowski, muzykologia, Teatr Narodowy, praca magisterska, Gustawa Zysman / Krystyna Żukotyńska

W dotychczasowej literaturze przedmiotu przyjęło się, że pierwsze prace magisterskie z zakresu muzykologii powstały na Uniwersytecie Warszawskim po II wojnie światowej. Jako autorzy wymieniani są Józef Kański i Józef Patkowski, których obrony odbyły się

w grudniu 1953 r. Praca Kańskiego, zatytułowana *Poematy symfoniczne Ludomira Różyckiego*, oraz Patkowskiego *Znaczenie prawidłowości akustycznych w badaniach muzykologicznych* powstały pod kierunkiem Zofii Lissy. Do kolejnych absolwentów należał Michał Bristiger, który w 1955 r. obronił pracę magisterską *Krytyka ogólnej koncepcji teoretycznej Ernsta Kurtha ze szczególnym uwzględnieniem przesłanek harmoniki teoretycznej*. Rozprawy te wchodziły w zakres muzykologii systematycznej. Pierwszą pracę z zakresu muzykologii historycznej napisała pod kierunkiem Józefa Chomińskiego Zofia Samborska-Stęszewska *Tańce polskie XVII wieku* (1954 r.)<sup>1</sup>. Zarówno Lissa, jak i Chomiński ukończyli wcześniej studia z zakresu muzykologii na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie pod kierunkiem profesora Adolfa Chybińskiego (Lissa w 1929 r., Chomiński w 1931 r.). Patkowski, Kański, Bristiger i Samborska-Stęszewska zdobyli wykształcenie w Zakładzie Muzykologii powołanym przez Lisę w 1948 r. na Wydziale Humanistycznym<sup>2</sup>. W 1951 r. Lissa uzyskała profesurę, w 1952 r. obejmując pierwszą w historii uczelni Katedrę Muzykologii UW<sup>3</sup>. Jednak trzeba przypomnieć, że Lissa nie była pierwszym wykładowcą muzykologii w dziejach UW.

### Muzykologia na Uniwersytecie Warszawskim (1935–1939)

Jako pierwszy w dziejach UW, w czerwcu 1935 r., habilitację z muzykologii uzyskał Julian Pulikowski (ur. 1908 r. w Görlitz/Zgorzelcu, zm. 1944 r. w Warszawie), rówieśnik Lissy (i niemal rówieśnik Chomińskiego)<sup>4</sup>. Wobec braku profesora muzykologii podczas kolokwium habilitacyjnego rozmowę z Pulikowskim prowadził zaproszony z Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie Chybiński (z którym Pulikowski nawiązał kontakt już w 1929 r.)<sup>5</sup>. Pulikowski był absolwentem studiów muzykologicznych na Uniwersytecie Wiedeńskim, uzyskując dyplom doktorski w 1932 r. na podstawie pracy napisanej pod

- 1 I. Januszkiewicz-Rębowska, *Wykaz prac magisterskich, doktorskich i habilitacyjnych Instytutu Muzykologii Uniwersytetu Warszawskiego*, [w:] *50 lat Instytutu Muzykologii Uniwersytetu Warszawskiego*, red. I. Januszkiewicz-Rębowska, S. Paczkowski, Warszawa 1998, s. 90. W publikacji tej podano, że w 1953 r. powstały aż trzy prace magisterskie: Bristigera, Kańskiego i Patkowskiego. Nieco inna data obrony Bristigera widnieje w dokumentach: obrona 28 I 1955 r., otrzymanie dyplomu 1 III 1955 r. Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego [AUW], zesp. *Bristiger Michał*, sygn. WHUM-WH Ab 6672. Obrony prac Kańskiego i Patkowskiego odbyły się 15 XII 1953 r. (Kański dyplom uzyskał 14 VI 1954 r., w przypadku Patkowskiego brak takiej informacji w jego teście osobowej). AUW, zesp. *Kański Józef*, sygn. WHUM-WH Ab 7000; AUW, zesp. *Patkowski Józef*, sygn. WHUM 11849. Za informacje na temat Bristigera, Kańskiego i Patkowskiego dziękuję pani Renacie Grzegórskiej z AUW.
- 2 Instytut Muzykologii UW powołuje się wyłącznie na tradycje sięgające 1948 r. I. Januszkiewicz-Rębowska, *Z historii Instytutu Muzykologii Uniwersytetu Warszawskiego*, [w:] *50 lat Instytutu Muzykologii*, s. 64; Instytut Muzykologii UW, Historia, imuz.uw.edu.pl/instytut/historia/ [dostęp 12.11.2021].
- 3 Lissa w 1947 r. uzyskała habilitację na Uniwersytecie Poznańskim, 1 X 1948 r. rozpoczęła działalność dydaktyczną w stworzonym przez nią Zakładzie Muzykologii UW, z kolei w 1952 r. powstała Katedra Muzykologii na nowo utworzonym Wydziale Historycznym UW. *50 lat Instytutu Muzykologii*, s. 64–66; Z. Skowron, *Zofia Lissa 1908–1980*, [w:] *Monumenta Universitatis Varsoviensis. Portrety uczonych. Profesorowie Uniwersytetu Warszawskiego po 1945 roku, L–R*, red. W. Baraniewski, W. Tygielski, A.K. Wróblewski, Warszawa 2016, s. 111.
- 4 Archiwum Biblioteki Narodowej [ABN], zesp. *Teczka akt osobowych Juliana Aleksandra Pulikowskiego*, (b. sygn.), *Pismo ministra WRiOP W. Jędrzejewicza do J. Pulikowskiego*, (odpis.), Warszawa, 26 VII 1935 r., k. 14.
- 5 Na temat habilitacji: Biblioteka Jagiellońska Oddział Zbiorów Specjalnych [BJ OZS], *Korespondencja A. Chybińskiego*, teka: P-28/1-210, sygn. P28/101, *List J. Pulikowskiego do A. Chybińskiego*, Warszawa, 29 V 1935 r., k. nlb. Pierwszy list Pulikowskiego do Chybińskiego: BJ OZS, teka: P-28/1-210, sygn. P28/101, *List J. Pulikowskiego do A. Chybińskiego*, Wiedeń, 3 XI 1929 r., k. nlb.

kierunkiem Roberta Lacha<sup>6</sup>. Pulikowski jako uczonej i publicysta zajmował się zarówno muzykologią historyczną, systematyczną, jak i etnomuzykologią (do 1955 r. etnomuzykologię umieszczano w zakresie muzykologii systematycznej). Jedno z jego ulubionych zadań stanowiło też zbieranie bibliografii<sup>7</sup>. W latach 1934–1939 kierował Działem Muzycznym Biblioteki Narodowej, który mieścił się nieopodal zabudowań uniwersyteckich w dawnym Pałacu Tyszkiewiczów (ul. Krakowskie Przedmieście 32)<sup>8</sup>. Jednocześnie od 1935 r. tworzył i kierował Centralnym Archiwum Fonograficznym<sup>9</sup>.

Latem 1935 r. Pulikowski uzyskał na UW *veniam legendi* z muzykologii i tym samym stał się pierwszym reprezentantem tej dyscypliny w historii uczelni<sup>10</sup>. Jako docent muzykologii prowadził w latach 1935/1936–1938/1939 zajęcia na Wydziale Humanistycznym UW (od sierpnia 1935 r. – Uniwersytecie Józefa Piłsudskiego – UJP)<sup>11</sup>. Sam wydział istniał od roku akademickiego 1926/1927 (po podziale Wydziału Filozoficznego). Przedmioty obejmowały: muzykologię historyczną (m.in. *Historia muzyki europejskiej w zarysie od XVII w.*, 1937/1938 r.), muzykologię systematyczną (m.in. *Wybrane zagadnienia z psychologii muzyki*, 1936/1937 r.) i etnomuzykologię (m.in. *Ćwiczenia z zakresu polskiej muzyki ludowej*, 1937/1938 r.)<sup>12</sup>.

Na przestrzeni czterech omawianych lat Pulikowski usiłował wzmocnić pozycję muzykologii na UW. W tym celu zabiegał też o stanowisko asystenta dla Chomińskiego, co pozostało jedynie w sferze planów<sup>13</sup>. W październiku 1938 r. oficjalnie zainaugurował działalność Zakład Muzykologiczny UW (10 lat przed zakładem powołanym przez Lisę),

- 6 Archiv der Universität Wien [AdUW], zesp. *Philosophisches Fakultät, Promotionsprotokolle*, nr 193, *Julian de Pulikowski*, 12 II 1932 r., k. nlb.
- 7 Świadczy o tym tytuł pracy doktorskiej: *Zur Geschichte des Begriffes „Volkslied“ im musikalischen Schrifttum. Ein Stück deutscher Geistesgeschichte*. Jeszcze przed ukończeniem pracy nad doktoratem Pulikowski chciał przystąpić do zgromadzenia bibliografii Chopinowskiej, co ostatecznie nie doszło do skutku. BJ OZS, teka: P-28/1-210, sygn. P28/22, *List J. Pulikowskiego do A. Chybińskiego*, [Wiedeń], 16 XI 1930 r., k. nlb.
- 8 Początkowo Pulikowski był pracownikiem kontraktowym z uposażeniem grupy IX, od 1 IV 1935 r. kontraktowym pracownikiem umysłowym. Dopiero od 1 I 1938 r. został mianowany bibliotekarzem na czas nieokreślony z uposażeniem grupy VII. Archiwum Akt Nowych w Warszawie [AAN], zesp. 14 *Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie*, sygn. 2/14/0/6/5229 *Akta osobowe – Pulikowski Julian, Do Pana Dyrektora Biblioteki Narodowej*, Warszawa, 10 I 1935 r. [jest błędnie: 1934 r. – M.P.], k. 18; AAN, zesp. 14, sygn. 2/14/0/6/5229, *Umowa o pracę Pulikowskiego w BN*, Warszawa, 27 VI 1934 r., k. 31–33; AAN, zesp. 14, sygn. 2/14/0/6/5229, *Umowa, Umowa o pracę Pulikowskiego w BN*, Warszawa, 30 III 1935 r., k. 34–36; AAN, zesp. 14, sygn. 2/14/0/6/5229, *Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Umowa o pracę Pulikowskiego w BN, (Odpis)*, Warszawa, 22 XII 1937 r., k. 38.
- 9 W celu jego organizacji Pulikowski w 1936 r. był delegowany przez MWRIOP do Poznania, gdzie od 1930 r. Łucjan Kamiński prowadził pierwszą tego rodzaju placówkę w Polsce. Pulikowskiego delegował naczelnik Wydziału Sztuki MWRIOP, Władysław Zawistowski. Archiwum Uniwersytetu Muzycznego Fryderyka Chopina [AUMFC], zesp. *Teczka Juliana Pulikowskiego*, sygn. 96/363, *Pismo MWRIOP do J. Pulikowskiego (odpis)*, Warszawa, I 1936 r., k. nlb.; BJ OZS, teka: P-28/1-210, sygn. P28/95, *List J. Pulikowskiego do A. Chybińskiego*, Warszawa, 1 V 1935 r., k. nlb.
- 10 *Uniwersytet Warszawski w latach 1915/1916–1934/1935. Kronika*, oprac. T. Manteuffel, Warszawa 1936, s. 180, 208.
- 11 Na temat zajęć prowadzonych na UW w 1935/1936 r.: BJ OZS, teka: P-28/1-210, sygn. P28/112, *List J. Pulikowskiego do A. Chybińskiego*, Warszawa, 1 XI 1935 r., k. nlb.
- 12 *Uniwersytet Warszawski. Skład uniwersytetu i spis wykładów 1936/1937*, Warszawa 1936, s. 57; *Uniwersytet Józefa Piłsudskiego w Warszawie. Skład uniwersytetu i spis wykładów na rok akademicki 1937–1938*, Warszawa 1937, s. 65–66; *Uniwersytet Józefa Piłsudskiego w Warszawie. Skład uniwersytetu i spis wykładów na rok akademicki 1938–1939*, Warszawa 1938, s. 67–68.
- 13 Pulikowski pisał, że asystenturę próbował załatwić „już dwa lata temu”. BJ OZS, teka: P-28/1-210, sygn. P28/191, *List J. Pulikowskiego do A. Chybińskiego*, [Warszawa], 19 X [1938 r.], k. nlb.; M. Sieradz, *„Kwartalnik Muzyczny” (1928–1950) a początki muzykologii polskiej*, Warszawa 2015, s. 280–281.

choć wciąż uczelnia nie zatrudniała profesora tej dyscypliny<sup>14</sup>. Ponieważ wciąż nie było katedry, wyznaczony został kurator w osobie Zygmunta Łempickiego, profesora literatury niemieckiej, dawnego dziekana Wydziału Humanistycznego<sup>15</sup>. Podobna sytuacja polegająca na tym, że zajęcia odbywały się bez powołanej katedry, miała miejsce na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie (1933–1939)<sup>16</sup>. Na UW do 1939 r. nie powstała katedra muzykologii. Przeszkoda była zarówno formalna z powodu braku profesury Pulikowskiego (przyznawało ją Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, MWRiOP), jak i brak finansów uczelni na nową katedrę uniwersytecką<sup>17</sup>.

Choć Pulikowski od roku akademickiego 1935/1936 prowadził zajęcia na UW, wobec braku katedry nie było formalnej możliwości ani zdawania z muzykologii końcowych egzaminów, ani bronięcia pracy magisterskiej z tego zakresu. Gdy jesienią 1935 r. zgłosiła się studentka, która odbyła trzy lata studiów z muzykologii na UJ, dziekan Wydziału Humanistycznego Włodzimierz Antoniewicz poinformował ją, że na UW temat jej pracy magisterskiej musiałby być z innej dziedziny i „może się tylko dotyczyć z muzyką!”<sup>18</sup>. W ciągu najbliższego roku nie przewidywał zatem powołania osobnej katedry. Grono profesorów niejednoznacznie odnosiło się też do kwestii samych egzaminów z muzykologii, prowadzonych przez docenta Pulikowskiego wobec braku katedry i profesora. Stanisław Szober, przewodniczący komisji egzaminów magisterskich, nie miał nic przeciwko temu, za to odmiennego zdania był Łempicki, argumentując że docent może egzaminować jedynie w zastępstwie profesora i tylko jeśli na uczelni jest odpowiednia katedra<sup>19</sup>. Powołanie samodzielnej katedry utrudniała m.in. trwająca do semestru zimowego 1938/1939 współpraca UW z Państwowym Konserwatorium Muzycznym (PKM)<sup>20</sup>.

Ponownie kwestia egzaminów magisterskich z muzykologii została poruszona wiosną 1937 r. W tej sprawie miała się zebrać specjalna komisja złożona z profesorów Wydziału Humanistycznego, która przedstawiłaby MWRiOP swoją opinię. Wobec braku muzykologów w jej składzie znaleźli się: Cezaria Baudouin de Courtenay (etnolog), Zygmunt Batowski (historyk sztuki) i Łempicki (germanista). Pulikowski nie był do tych działań przychylnie nastawiony, dostrzegając brak kompetencji członków komisji. Sam jako docent nie znalazł

14 BJ OZS, teka: P-28/1-210, sygn. P28/174, *List J. Pulikowskiego do A. Chybińskiego*, Warszawa, 21 X 1938 r., k. nlb.

15 BJ OZS, teka: P-28/1-210, sygn. P28/167, *List J. Pulikowskiego do A. Chybińskiego*, Warszawa, 3 VIII 1938 r., k. nlb.

16 W Wilnie nie powstał jednak ani zakład, ani katedra, prowadzony był za to lektorat muzykologii w ramach Seminarium Etnologii. M. Piekarski, *Zajęcia z zakresu muzykologii na Uniwersytecie Stefana Batorego. Przyczynek do dziejów uczelni*, „Klio – Czasopismo Poświęcone Dziejom Polski i Powszechnym” t. 50, 2019, nr 3, s. 83–104.

17 BJ OZS, teka: P-28/1-210, sygn. P28/146, *List J. Pulikowskiego do A. Chybińskiego*, Warszawa, 28 IV 1937 r., k. nlb.

18 BJ OZS, teka: P-28/1-210, sygn. P28/112, *List J. Pulikowskiego do A. Chybińskiego*, Warszawa, 1 XI 1935 r., k. nlb.

19 Ibid.

20 W latach 1935–1938 studia muzykologiczne w Warszawie łączyły zajęcia na UW i Wydziale Muzykologicznym PKM. Władze PKM starały się uniemożliwić powstanie samodzielnej katedry na UW, bo wówczas działalność Wydziału Muzykologicznego okazałaby się zbędna. Tak zorganizowane studia nie cieszyły się jednak renomą i nie doczekały się ani jednego absolwenta. Wydział Muzykologiczny PKM został ostatecznie zlikwidowany na początku marca 1939 r., za to Zakład Muzykologii UW działał do końca roku akademickiego 1938/1939. Rozwiązanie umowy PKM z Pulikowskim: AUMFC, sygn. 96/363, *Pismo E. Morawskiego do J. Pulikowskiego*, Warszawa 15 II 1939 r., k. nlb.

się w tej komisji<sup>21</sup>. Do końca 1938/1939 r. Pulikowski nie uzyskał zatem oczekiwanych uprawnień.

Mimo że Pulikowski formalnie nie doczekał się żadnego absolwenta, do grona jego studentów zaliczano zwykle trzy osoby, które odznaczyły się później w życiu muzycznym. Byli to: Józef Tadeusz Klukowski, Jan Prosnak i Stefan Jarociński<sup>22</sup>. Dla wszystkich trzech muzykologia stanowiła drugi kierunek studiów (np. Klukowski studiował muzykologię, mając już 30 lat)<sup>23</sup>. Po II wojnie światowej Klukowski został w Warszawie nauczycielem w Państwowej Szkole Muzycznej II stopnia im. Józefa Elsnera<sup>24</sup>. Prosnak kontynuował studia muzykologiczne na Uniwersytecie we Wrocławiu pod kierunkiem ks. Hieronima Feichta (absolwenta UJK), które ukończył w 1948 r.<sup>25</sup> Jarociński od 1950 r. pracował jako adiunkt w Instytucie Sztuki PAN, gdzie w 1964 r. uzyskał stopień doktora, a w 1978 r. habilitację<sup>26</sup>. Ponieważ grono dawnych studentów Pulikowskiego, którzy obrali karierę muzykologiczną było tak nieliczne, nie można mówić o stworzeniu przez niego własnej „szkoły”. Żaden z wymienionych muzykologów nie napisał też pracy magisterskiej pod kierunkiem Pulikowskiego.

### Praca magisterska Gustawy Zysman

Grono studentów Pulikowskiego należy uzupełnić o nieznaną dziś postać Gustawy Zysman *vel* Krystyny Żukotyńskiej. Wpisała się w dzieje UW jako jedyna znana nam dotąd absolwentka, która przed 1939 r. obroniła pracę *de facto* z zakresu muzykologii. Pierwszy zamysł pracy pojawił się pod koniec 1934 r. Zwrócił się wówczas do Pulikowskiego Stefan Czarnowski, profesor Katedry Historii Kultury UW (od 1931 r.), który pytał go o związany z muzyką ogólnokulturowy temat (*allgemeinkulturgeschichtlich*) dla swojej studentki. Było to jeszcze zanim Pulikowski uzyskał habilitację i *veniam legendi* (latem 1935 r.). Kwestię tę Pulikowski relacjonował Chybińskiemu (z którym zwykle omawiał wszelkie nurtujące go zagadnienia), o czym pisał w niecytowanym dotąd liście z grudnia 1934 r. Pulikowski precyzował kwestię wyboru tematu: „ponieważ ta pani nie jest muzykologiczką, a on sam Czarnowski] przecież nie zna się na takich tematach”<sup>27</sup>. Ujęcie tematu musiało wskazywać

- 21 BJ OZS, teka: P-28/1-210, sygn. P28/148, *List J. Pulikowskiego do A. Chybińskiego*, Warszawa, 17 V 1937 r., k. nłb.
- 22 J. Prosnak, *Prosnak Jan*, [w:] *Słownik muzyków polskich*, t. 2, red. J. Chomiński, Kraków 1967, s. 130; Jarociński Stefan, [w:] *Słownik muzyków polskich*, t. 1, red. J. Chomiński, Kraków 1964, s. 201; M. Sieradz, op. cit., s. 569, 612–613.
- 23 P. Dahlig, *Julian Pulikowski (1908–1944) – the Polish Leader in Comparative Musicology and Enthusiast of Folk Song Research*, „Musicology Today” t. 9, 2012, s. 69; Polskie Centrum Informacji Muzycznej, Józef Tadeusz Klukowski, [polmic.pl/index.php?option=com\\_mwosoby&id=1144&view=czlowiek&lang=pl](http://polmic.pl/index.php?option=com_mwosoby&id=1144&view=czlowiek&lang=pl) [dostęp 18.10.2021].
- 24 P. Dahlig, op. cit., s. 69; Polskie Centrum Informacji Muzycznej, Józef Tadeusz Klukowski, [polmic.pl/index.php?option=com\\_mwosoby&id=1144&view=czlowiek&lang=pl](http://polmic.pl/index.php?option=com_mwosoby&id=1144&view=czlowiek&lang=pl) [dostęp 18.10.2021].
- 25 J. Prosnak, op. cit., s. 130.
- 26 E. Dziębowska, *Jarociński Stefan*, [w:] *Encyklopedia Muzyczna PWM*, red. E. Dziębowska, t. 4, Kraków 1993, s. 435–436.
- 27 Chociaż list jest niedatowany, można z całą pewnością uznać, że został napisany w grudniu 1934 r. ze względu na słowa Pulikowskiego: „Wesołych Świąt i Szczęśliwego Nowego Roku” oraz „Pierwsze Świąta moje w kraju!”. Pulikowski zamieszkał na stałe w Polsce w marcu 1934 r., ponadto pisze on o „mgr Stanisławie Golachowskim”, który magisterium obronił właśnie w 1934 r. (jak widnieje w wewnętrznym katalogu Biblioteki Instytutu Muzykologii UJ). BJ OZS, teka: P-28/1-210, sygn. P28/204, *List J. Pulikowskiego do A. Chybińskiego*, [Warszawa], [XII 1934 r.], k. nłb.

(choćby pozornie) na przede wszystkim historyczny zakres pracy ze względu na kompetencje promotora, który nie był muzykologiem. Należy jednak dodać, że Czarnowski miał dość wszechstronne zainteresowania jako historyk, socjolog i znawca sztuk wizualnych. Poza studiami uniwersyteckimi w Lipsku i Berlinie zdobył też umiejętności w zakresie malarstwa w Conservatoire National des Arts et Métiers w Paryżu. Jego formalne wykształcenie nie obejmowało jednak historii i teorii muzyki<sup>28</sup>. Ewentualne konsultacje studentki u profesora Bronisława Gubrynowicza były niemożliwe ze względu na jego śmierć w 1933 r. Na UW nieco wcześniej podobną tematyką zajmowało się dwóch jego studentów. Pierwszy to przedwcześnie zmarły (w 1924 r.) Leon Galle, który miał ubiegać się o stopień doktora filozofii w zakresie polonistyki na podstawie pracy o Wojciechu Bogusławskim i repertuarze teatru polskiego do 1794 r. Nieukończona praca została wydana w 1925 r. ze słowem wstępnym Gubrynowicza<sup>29</sup>. Drugim był Ludwik Simon (nie wiadomo, czy krewny muzykolog Alicji Simonówny), który w 1928 r. uzyskał doktorat z filozofii na podstawie pracy *Teatr szkolny w dawnej Polsce*<sup>30</sup>. W 1929 r. opublikował też we Lwowie artykuł na temat repertuaru teatrów w czasach Stanisławowskich<sup>31</sup>. Obydwaj rozpoczęli edukację jeszcze przed wprowadzeniem na Wydziale Filozoficznym UW studiów magisterskich w 1926 r.<sup>32</sup>

Choć początkowo Pulikowski chciał Czarnowskiemu odmówić, ostatecznie się zgodził. Miał to być temat dotyczący drugiej połowy XVIII w., do którego materiały można było znaleźć w Warszawie. Dlatego Pulikowski zwrócił uwagę na afisze teatralne i materiały związane z operą przechowywane w Bibliotece Narodowej (gdzie kierował oddziałem muzycznym). W związku z tym w tym samym liście do Chybińskiego opisał proponowany temat (w sprawach naukowych nieraz przechodził na bliższy mu język niemiecki): „Das Opernrepertoir Teatru Narodowego w Warszawie 1778–1800 in allgemeinkulturgeschichtlicher Beleuchtung”<sup>33</sup>. Zakres chronologiczny Pulikowski wyznaczył na podstawie najstarszych afiszy, przy czym dodawał: „wcześniejszych nie mamy (ani Bernacki)”, odwołując się do znanej pracy Ludwika Bernackiego<sup>34</sup>. Zamknął umownie na końcu XVIII w.<sup>35</sup> Wszystko to świadczy o dobrej orientacji Pulikowskiego, choć sam nie miał w swoim dorobku prac na temat XVIII w. Czarnowski miał być bardzo sprawie tej oddany, prosząc Pulikowskiego, aby „bardzo dużo wymagał”, co wskazuje na regularny kontakt ze studentką<sup>36</sup>. Choć nie wskazują na to źródła, praca miała potem zostać zaopiniowana przez Pulikowskiego (jako muzykologa), a następnie zreferowana przez Czarnowskiego. Ostatecznie sama wymiana opinii miała charakter wyłącznie prywatny między wykładawcami<sup>37</sup>. Pulikowski w tym sa-

28 Czarnowski zajmował się dziejami filozofii społecznej w Polsce poprzez religioznawstwo, socjologię literatury i socjologię prawa aż do zagadnień kształtowania się ideologii społecznych i dynamiki ruchów społecznych. S. Ossowski, *Stefan Czarnowski (1879–1937)*, [w:] *Monumenta Universitatis. Portrety uczonych. Profesorowie Uniwersytetu Warszawskiego 1915–1945, A–L*, red. P. Salwa, A.K. Wróblewski, Warszawa 2016, s. 172, 177.

29 B. Gubrynowicz, *Przedmowa*, [w:] L. Galle, *Wojciech Bogusławski i repertuar Teatru Polskiego w pierwszym okresie jego działalności (do roku 1794)*, Warszawa 1925, s. VI.

30 AUW, zesp. *Simon Ludwik*, sygn. RP 15073, *Dyplom doktorski L. Simona*, Warszawa, 22 VI 1928 r., k. nlb.

31 L. Simon, *Repertuar teatrów w Polsce za czasów Stanisława Augusta. Uwagi na marginesie dzieła Ludwika Bernackiego*, „Pamiętnik Literacki” 1929, z. 2, s. 242–282.

32 P.M. Majewski, *Spółeczność akademicka 1915–1939*, [w:] *Monumenta universitatis Varsoviensis 1816–2016. Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego 1915–1945*, red. P.M. Majewski, Warszawa 2016, s. 192, 212.

33 BJ OZS, teka: P-28/1-210, sygn. P28/204, *List J. Pulikowskiego do A. Chybińskiego*, [Warszawa], [XII 1934 r.], k. nlb.

34 L. Bernacki, *Teatr, dramaty i muzyka za Stanisława Augusta*. t. 1, *Źródła*, Lwów 1925.

35 BJ OZS, teka: P-28/1-210, sygn. P28/204, *List J. Pulikowskiego do A. Chybińskiego*, [Warszawa], [XII 1934 r.], k. nlb.

36 Ibid.

37 Ibid.



mym liście pytał o zdanie Chybińskiego, który, jak się wydaje, ustosunkował się do tego pomysłu pozytywnie. Zagadnienie to nie pojawiło się już jednak więcej w listach Pulikowskiego do Chybińskiego.

Praca *Repertuar operowy Teatru Narodowego jako przyczynek do życia kulturalnego Warszawy w drugiej połowie XVIII wieku* została obroniona w czerwcu 1938 r. Autorką była Zysman (ur. 1908 r. w Warszawie, zm. 1979 r. tamże?)<sup>38</sup>, która w 1951 r. zmieniła imię i nazwisko na Krystyna Żukotyńska<sup>39</sup>. Była rówieśniczką Pulikowskiego. Prawdopodobnie pochodziła z rodziny o korzeniach żydowskich, sama będąc już osobą całkowicie zasymilowaną<sup>40</sup>. W okresie studiów mieszkała w Warszawie w okazałej kamienicy przy ul. Mokotowskiej 24 m. 18, uważanej za elegantszą część Śródmieścia (kamienica przetrwała do naszych czasów)<sup>41</sup>. Możliwe, że powiązania rodzinne łączyły ją z Dawidem Zysmanem, który prowadził w Warszawie skład instrumentów muzycznych (Pulikowski pisał o niej „Zysmanowa”, sugerując, że była mężatką)<sup>42</sup>. Jeżeli rzeczywiście Zysman miała pochodzenie żydowskie, to należała do nielicznej grupy osób urodzonych w Warszawie, które przetrwały Holocaust i mieszkały w tym mieście po II wojnie światowej. Studiowała na Wydziale Humanistycznym UW w latach 1933/1934–1937/1938, uczęszczając na seminarium do Czarnowskiego<sup>43</sup>. Ze względu na śmierć Czarnowskiego (29 grudnia 1937 r.) jako promotor pracy widniał również Jan Stanisław Bystron, pozostający w bliskich relacjach z Pulikowskim<sup>44</sup>. Bystron był kierownikiem Katedry Socjologii UW (1934–1948), etnologiem i etnografem Polski oraz Słowiańszczyzny, a także historykiem obyczaju i socjologiem (podobnie jak Czarnowski)<sup>45</sup>. Zainteresowania badawcze z zakresu etnologii zbliżyły Bystronia do Baudouin de Courtenay, która również pozostawała z Pulikowskim w bliskich relacjach. Bystron, podobnie jak Czarnowski, nie odebrał jednak formalnego wykształcenia muzycznego, więc również on nie miał wystarczających kwalifikacji jako promotor omawianej pracy. Temat brzmiał identycznie z zaproponowanym przez Pulikowskiego trzy i pół roku wcześniej, w grudniu 1934 r. Na żadnym znanym oficjalnym dokumencie nie pojawiło się jednak jego nazwisko. Praca z wynikiem bardzo dobrym stała się podstawą

38 Warszawskie Zabytkowe Pomniki Nagrobne, [cmentarze.um.warszawa.pl/pomnik.aspx?pom\\_id=28630](http://cmentarze.um.warszawa.pl/pomnik.aspx?pom_id=28630) [dostęp 30.10.2021].

39 AUW, zesp. *Żukotyńska Krystyna*, sygn. RP 42641, *Podanie Gustawy Zysman do Rady Wydziału Humanistycznego UJP*, Warszawa, 7 V 1938 r., k. 13; AUW, sygn. RP 42641, *Uniwersytet Warszawski, Wydział Humanistyczny, Komisja Egzaminów Magisterskich, Akta*, [b.d.], k. nlb.

40 Na temat pochodzenia żydowskiego Zysman: BJ OZS, teka: P-28/1-210, sygn. P28/204, *List J. Pulikowskiego do A. Chybińskiego*, [Warszawa], [XII 1934 r.], k. nlb. Na temat Zysman *vel* Żukotyńskiej brak jest danych w bazie Archiwum ŻIH. Dziękuję za informację pani Magdalenie Siek z Archiwum ŻIH.

41 AUW, sygn. RP 42641, *Uniwersytet Warszawski, Krystyna Żukotyńska 1933–1938, Formularz dla składających egzaminy szczegółowe*, Warszawa, 10 XII 1935 r., k. 16; AUW, sygn. RP 42641, *Uniwersytet Warszawski, Krystyna Żukotyńska 1933–1938, Formularz dla składających egzamin końcowy*, Warszawa, 9 V 1938 r., k. 16.

42 Na temat Dawida Zysmana: L.T. Błaszczuk, *Żydzi w kulturze muzycznej ziem polskich w XIX i XX wieku. Słownik biograficzny*, Warszawa 2014, s. 227. Do rodziny tej należał pochodzący z Warszawy Józef Zysman-Ziemian (1922–1972), który po ucieczce z Getta zajmował się dostarczaniem sfabrykowanych dokumentów. Centrum Badań nad Zagładą Żydów, [new.getto.pl/pl/Osoby/Z/Zysman-Ziemian-Jozef](http://new.getto.pl/pl/Osoby/Z/Zysman-Ziemian-Jozef) [dostęp 7.12.2021].

43 AUW, sygn. RP 42641, *Uniwersytet Warszawski, Krystyna Żukotyńska 1933–1938*, [b.d.], k. 33.

44 AUW, zesp. *Żukotyńska Krystyna*, sygn. KEM 6.424 *Praca magisterska Gustawy Zysman, L. a. 42641, napisana pod kierunkiem ś.p. profesora Stefana Czarnowskiego, przedłożona p. profesorowi J. St. Bystroniowi*, [Warszawa, VI 1938 r.], k. 1–110.

45 Bystron dążył do podporządkowania etnografii socjologii, do odczytywania mechanizmu społecznego opisywanych treści kulturowych. A. Kutrzeba-Pojnarowa, *Jan Stanisław Bystron (1892–1964)*, [w:] *Monumenta Universitatis. Portrety uczonych. Profesorowie Uniwersytetu Warszawskiego 1915–1945*, A–Ł, s. 152, 157.

do przyznania Zysman stopnia magistra filozofii w zakresie historii<sup>46</sup>. Poza tym zdała sześć egzaminów kierunkowych, z których żaden nie mógł być z zakresu muzykologii, jednak jeden dotyczył chociaż częściowo opracowanego zagadnienia (*Z pogłębionej znajomości dziejów kultury i prądów umysłowych XVIII wieku*)<sup>47</sup>. Na zajęcia do Pulikowskiego uczęszczała prawdopodobnie jako wolny słuchacz, zwłaszcza że praca magisterska (mimo początkowych zapewnień) wymagała dość gruntownej wiedzy z zakresu historii muzyki<sup>48</sup>. Pulikowski dwukrotnie prowadził wykłady na tematy powiązane z zakresem omawianej pracy: *Historia muzyki europejskiej w zarysie od XVII w.* (1937/1938 r.) oraz (już po obronie Zysman) *Historia muzyki europejskiej w zarysie od r. 1750* (1938/1939 r.)<sup>49</sup>. Należy zwrócić uwagę, że Zysman poznała się z Pulikowskim na przełomie lat 1934 i 1935, jeszcze zanim rozpoczął prowadzenie zajęć na UW (od 1935/1936 r.), więc miała okazję do uczęszczania na jego wykłady i ćwiczenia od samego początku pojawienia się ich na uczelni.

Sam temat i treść pracy wskazują na to, że choć stała się podstawą do otrzymania stopnia magistra w zakresie historii, jest *de facto* pracą z zakresu muzykologii, wymagającą licznych konsultacji z wykładowcą tej dyscypliny. W ten sposób w 1938 r. powstała na UW pierwsza (i jak się wydaje, jedyna) praca muzykologiczna, której nieformalnym promotorem był Pulikowski<sup>50</sup>. Przypuszczalnie był on jedynym muzykologiem ze środowiska akademickiego, który doradzał autorce w tej kwestii, nie prosił bowiem Chybińskiego o dalsze wskazówki. Jest to zrozumiałe, bowiem Chybiński nie proponował swoim studentom tematów dotyczących drugiej połowy XVIII w. Na tle innych prac z muzykologii (doktorskich i magisterskich), które do 1939 r. zostały obronione we Lwowie, Krakowie i Poznaniu, praca Zysman zasługuje na uwagę ze względu na zakres chronologiczny. We Lwowie tematyka 24 obronionych prac z lat 1917–1939 (napisanych przez 22 absolwentów) dotyczyła większości epok od średniowiecza po XX w. włącznie, jednak z bardzo rzadkim uwzględnieniem XVIII w. (nie obejmując nigdy drugiej połowy XVIII w.)<sup>51</sup>. W Krakowie preferowano tematy dotyczące XIX i XX w. i tylko jedna spośród 24 prac (napisanych przez 24 absolwentów) podejmowała kwestię muzyki z końca XVIII w.<sup>52</sup> Inaczej było w Poznaniu, gdzie wśród 23 prac (napisanych przez 22 absolwentów) najczęściej wybierano tematy z XVIII i XIX w. (z całkowitym pominięciem XX w.)<sup>53</sup>. Powstało tam aż

46 AUW, sygn. RP 42641, *Uniwersytet Józefa Piłsudskiego w Warszawie, Wydział Humanistyczny, Dyplom Magistra Filozofii Pani Gustawa Zysman*, Warszawa, 30 VI 1938 r., k. 25–26.

47 Do pozostałych egzaminów należały: *Z zasad metody badań historycznych, podstawowych wiadomości z nauk pomocniczych oraz źródeł historycznych w zakresie historii Polski, Z dziejów starożytnych, Z dziejów średniowiecznych (polskich i powszechnych), Z dziejów nowożytnych i nowoczesnych (polskich i powszechnych), Z głównych zasad nauk filozoficznych*. AUW, sygn. RP 42641, *Dyplom Magistra Filozofii Pani Gustawa Zysman*, k. 25–26.

48 W AUW nie zachowała się pełna lista wolnych słuchaczy UW (UJP). W teście osobowej Zysman brak jakichkolwiek dokumentów potwierdzających jej udział w zajęciach Pulikowskiego.

49 *Uniwersytet Józefa Piłsudskiego w Warszawie. Skład uniwersytetu i spis wykładów na rok akademicki 1937–1938*, s. 65–66; *Uniwersytet Józefa Piłsudskiego w Warszawie. Skład uniwersytetu i spis wykładów na rok akademicki 1938–1939*, s. 67–68.

50 W listach do Chybińskiego poza Zysman nie ma mowy o innych studentach UW (np. etnologii), którzy mieliby konsultować swoje prace u Pulikowskiego.

51 Pierwszej połowy XVIII w. dotyczyły tylko dwie prace (i to częściowo): B. Wójcikówna, *Johann Fischer von Augsburg (ca 1650–1721) als Instrumentalkomponist* (1917 r.); E. Łańcucki, *Koncert i kantata polska na przełomie XVII i XVIII w.* (1931 r.). M. Piekarski, *Przerwany kontrapunkt. Adolf Chybiński i początki polskiej muzykologii we Lwowie 1912–1944*, Warszawa 2017, s. 268.

52 A. Nowak-Romanowicz, *Sonaty fortepianowe Józefa Elsnera* (1935 r.).

53 M. Piekarski, *Przerwany kontrapunkt*, s. 269–270.



sześć prac, które (choćby częściowo) dotyczyły muzyki w drugiej połowie XVIII w. Dwie z nich poświęcone były kompozytorom, którzy stworzyli pierwsze polskie opery – Maciejowi Kamieńskiemu (1933 r.) i Johannowi Dawidowi Hollandowi (1939 r.)<sup>54</sup>. Z tego powodu można przypuścić, że chociaż Pulikowski nie omawiał szczegółów pracy z Chybińskim, mógł w tej sprawie konsultować się z Łucjanem Kamieńskim (choć jak się wydaje, od 1937 r. relacje między nimi były napięte)<sup>55</sup>. W porównaniu z tematyką prac obronionych na Uniwersytecie Poznańskim (zwłaszcza dotyczących XVIII w.), magisterium Zysman wyróżnia się jednak charakterem przekrojowym, zasadniczym bowiem tematem nie była twórczość jednego kompozytora, a opis różnorodnego repertuaru.

### Zawartość pracy *Repertuar operowy Teatru Narodowego*

Ponieważ praca Zysman nie była dotąd znana, nie została uwzględniona ani przez muzykologów, ani historyków teatru, pozostając w formie nieznanego maszynopisu (podobnie jak sam list Pulikowskiego, wskazujący na jego promotorstwo)<sup>56</sup>. Nie korzystali z niej również autorzy prac, których celem było poszerzenie warstwy faktograficznej fundamentalnej pracy Bernackiego z 1925 r.<sup>57</sup> Dlatego warto pracę tę streścić, aby ukazać, jakim warsztatem posługiwała się autorka i jakimi dysponowała informacjami.

Praca Zysman jest dość obszerna, licząca 110 kart. Dzieli się na sześć rozdziałów (bez osobnych tytułów): 1. rozdział wstępny, 2. omówienie dziejów opery włoskiej w XVII i XVIII w., francuskiej i niemieckiej w XVIII w., 3. opera polska w XVIII w., 4. spektakle

- 54 Drugiej połowy XVIII w. (choćby częściowo) dotyczyły prace: Z. Latoszewski, *Pierwsze opery polskie Macieja Kamieńskiego* (1933 r.); A. Roessler, *Antoni Radziwiłł jako kompozytor* (1934 r.); M. Sobieski, *Wojciech Dankowski* (1935 r.); H. Kruszewska, *Wincenty Ferdynand Lessel na tle jego korespondencji z synem Franciszkiem Lesslem* (1937 r.); R. Heising, *Marcin Józef Żebrowski (1702–1770). Przyczynek do historii muzyki na Jasnej Górze w Częstochowie* (1938 r.); R. Nitz, *Jan Dawid Holland i jego działalność w Polsce* (1939 r.). *Bibliografia polskiego piśmiennictwa muzycznego*, oprac. K. Michałowski, Kraków 1955, s. 217–222.
- 55 Łucjan Kamieński miał zaproponować Pulikowskiemu, aby razem ubiegali się o cofnięcie Chybińskiemu subwencji państwowych, które miały zostać przeznaczone dla nich. Pulikowski nazwał to „ohydną propozycją”. BJ OZS, teka: P-28/1-210, sygn. P28/189, *List J. Pulikowskiego do A. Chybińskiego*, [Warszawa], [b.d., ok. 1937 r.], k. nlb.
- 56 Pracy Zysman (Zukotyńskiej) nie wymieniają w swoich książkach i artykułach: Z. Raszewski i A. Żórawska-Witkowska, co w żadnym stopniu nie odbiera ich wielkiej wartości naukowej. Z zakresu prac muzykologicznych zob. A. Żórawska-Witkowska, *Muzyka na dworze i w teatrze Stanisława Augusta*, Warszawa 1995, s. 260 (omówienie dotychczasowych ustaleń badawczych); eadem, *Opera w Warszawie w drugiej połowie XVIII wieku. Od dworskiego teatru Augusta III do publicznego teatru Stanisława Augusta Poniatowskiego (organizacja i repertuar)*, [w:] *Opera polska w XVIII i XIX w.*, red. M. Jabłoński, J. Stęszewski, J. Tatarska, Poznań 2000, s. 9–19; eadem, *Wokół polskiej prapremiery „Il Dissoluto punito, o sia il Don Giovanni” W.A. Mozarta (Warszawa, 14 października 1789)*, [w:] *Karol Szymanowski w perspektywie kultury muzycznej przeszłości i współczesności*, red. Z. Skowron, Kraków – Warszawa 2007, s. 475–492; eadem, *Mozart a „sprawa polska” czyli o muzycznych koneksjach Warszawy i Wiednia w drugiej połowie XVIII wieku*, [w:] *Mozart i współcześni. Muzyka w Europie środkowej w XVIII wieku*, red. R.D. Goliań, B. Strzyżńska, Łódź 2007, s. 139–154.
- 57 Prace z zakresu historii teatru (powstałe po 1938 r.): K. Wierzbicka, *Źródła do historii teatru warszawskiego od roku 1762 do roku 1833*, cz. 1, *Czasz Stanisławowskie*, Wrocław 1951; eadem, *Źródła do historii teatru warszawskiego od roku 1762 do roku 1833*, cz. 2, Wrocław 1955; eadem, *Historia sceny polskiej*, cz. 2, Łódź – Warszawa 1955; J. Rudnicka, *Repertuar teatru warszawskiego w latach 1781–1783. Uzupełnienia do Repertuaru utworów scenicznych Ludwika Bernackiego*, „Pamiętnik Teatralny” 1961, z. 1 (37), s. 50–54; M. Klimowicz, *Teatr Narodowy w latach 1774–1778*, „Pamiętnik Teatralny” 1966, z. 1–4 (57–60), s. 97–106; Z. Raszewski, *Teatr Narodowy w latach 1779–1789*, „Pamiętnik Teatralny” 1966, z. 1–4 (57–60), s. 107–145; K. Wierzbicka-Michalska, *Sześć studiów o teatrze Stanisławowskim*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1967; G. Markiewicz, *Opera w Polsce w latach 1635–1795*, Łódź 2019.

operowe w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII w., 5. ujęte w tabelę zestawienie przedstawień operowych, 6. warszawskie teatry w XVIII w.<sup>58</sup>

W rozdziale pierwszym Zysman przedstawiając cele prezentowanej pracy zaznaczyła:

nie jest to praca o charakterze czysto muzykologicznym, nie ma bowiem na celu zbadania historii rozwoju opery polskiej, nie jest też ścisłym studium o teatrze. Chodzi w niej o poznanie tego wycinka życia kulturalnego Warszawy drugiej połowy i końca XVIII w., którego wymownym świadectwem jest rozwój repertuaru teatralnego, w danym wypadku operowego oraz całokształt panujących stosunków teatralnych<sup>59</sup>.

Choć dziś pracę tę uznalibyśmy raczej za muzykologiczną, autorka jako studentka historii musiała usprawiedliwić swój wybór. Dlatego pod wpływem Pulikowskiego (jak się wydaje) zakres prac uważanych za muzykologiczne zawęziła do problemów skoncentrowanych na dziele muzycznym i poszukiwaniach kategorii konkretnego stylu (oraz rozwoju stylistyki na przestrzeni epok), co było zgodne z metodologią stosowaną w Instytucie Muzykologii Uniwersytetu Wiedeńskiego w czasach dykcji Guido Adlera (poprzednika Lacha)<sup>60</sup>. Autorka, przystępując w kolejnych rozdziałach do przedstawienia życia teatralnego Warszawy, miała na celu zestawienie repertuaru i zaobserwowanie obecnych w nim przeobrażeń. Dzieje opery polskiej zamierzała omówić na tle historii tego gatunku w Europie. Wnioski końcowe miały dotyczyć tego czy oraz w jakim kierunku rozwijało się życie teatralno-operowe Warszawy i w jakim stopniu stolica Polski uczestniczyła w nurcie ogólnoeuropejskim<sup>61</sup>. Autorka zamieściła też zestawienie utworów scenicznych prezentowanych w Warszawie w latach 1787–1800. Celem pracy nie był jednak dokładny wykaz liczby spektakli, a analiza jakościowa repertuaru<sup>62</sup>.

W rozdziale pierwszym opisując wykorzystane źródła i literaturę, Zysman zgodnie z pierwotną intencją Pulikowskiego do najważniejszych wykorzystanych archiwaliów zaliczyła afisze Teatru Narodowego przechowywane w Bibliotece Narodowej („stan zachowanych afiszów dobry”). Zwróciła przy tym uwagę na ich dużą wartość jako materiału badawczego, choć jednocześnie przyznała, że zbiór był niekompletny<sup>63</sup>. Jeszcze w 1940 r. w Pałacu Potockich mieściła się większość zbiorów specjalnych, w tym wśród muzykaliów 324 afisze<sup>64</sup>. Na podstawie zachowanych afiszy autorce udało się (choć częściowo) odtworzyć repertuar oraz liczbę przedstawień operowych, a na podstawie liczby przedstawień wysnuć wnioski na temat gustu i upodobań publiczności. Zysman zaznaczyła przy tym, że zamieszczone przez nią zestawienie z lat 1787–1800 nie jest bynajmniej ścisłe i dokładne pod względem liczby spektakli, co tłumaczyła niekompletnością materiału, pisząc:

58 AUW, sygn. KEM 6.424. Pod względem objętości materiału praca przedstawia się następująco: 1 – k. 1–15, 2 – s. 16–41, 3 – k. 42–51, 4 – k. 53–82, 5 – k. 83–94, 6 – k. 95–103, przypisy – k. 104–110.

59 AUW, *Praca magisterska Gustawy Zysman*, mps, k. 5.

60 B. Boisits, *Ein diligens pater familias der Musikwissenschaft? Zur Persönlichkeit Guido Adlers*, [w:] *Guido Adlers Erbe. Restitution und Erinnerung an der Universität Wien*, red. S. Alker-Windbichler, M.G. Hall, M. Stumpf, Wien 2017, s. 21.

61 AUW, *Praca magisterska Gustawy Zysman*, mps, k. 6.

62 *Ibid.*, k. 94.

63 *Ibid.*, k. 6.

64 *Biblioteka Narodowa Józefa Piłsudskiego. Sprawozdanie Juliana Pulikowskiego z czerwca 1940 roku*, [w:] A. Mężyński, *Kartka z dziejów Biblioteki Narodowej podczas II wojny światowej*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” t. 35, 2003, s. 85–86.

„zbiór afiszów teatralnych w Bibliotece Narodowej stanowi szczątki niegdyś pełnego zespołu”<sup>65</sup>.

Kolejnym ważnym źródłem był przechowywany w BN tzw. Zbiór operowy (składający się z druków i rękopisów), który ułatwił zidentyfikowanie danych dzieł, ustalenie kompozytorów i librecistów. Należały do niego m.in. oryginalne druki francuskie i włoskie („stan materiału dobry”), a także rękopisy partii wokalnych i instrumentalnych. Zysman zwróciła uwagę, że tzw. Zbiór operowy przedstawiał „wielką wartość dla muzyków i badaczy opery”. Ze względu na charakter pracy magisterskiej posłużył jako źródło pomocnicze i uzupełniające<sup>66</sup>. Kolejnym źródłem uzupełniającym było warszawskie czasopismo „Monitor” (1765–1782). Autorka wskazała na numery, w których odnalazła wiadomości o teatrze i sztuce, zamieszczając spostrzeżenie, że „Monitor” stanowił ważne źródło „jako głos oświeconego odłamu społeczeństwa i ilustracja do stosunków teatralnych”<sup>67</sup>.

Zysman wykorzystała wiele dokumentów źródłowych opublikowanych przez Bernackiego w jego fundamentalnej pracy *Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta*, t. 1, *Źródła* (Lwów 1925), którą zgodnie z opinią autorki należy uważać za źródło ze względu na przedrukowane w niej materiały<sup>68</sup>. Powołując się na Bernackiego opisała pokrótce następujące czasopisma: „Wiadomości Warszawskie” (1765–1773), „Thornische wöchentliche Nachrichten und Anzeigen” (1760–1772) – zwracając przy tym uwagę, że Bernacki w swoim dziele sięgnął tylko do numerów z lat 1765–1769, „Journal der aufgeführten Stücke” (1774–1775), „Journal littéraire de Varsovie” (1777–1778), „Annoncens et Avis du vers de Varsovie” (1782). Ponadto Zysman, powołując się na Bernackiego, wykorzystała: rękopis *Journal du théâtre de Varsovie commencé de l'année 1781* z informacjami o codziennym repertuarze i występujących zespołach teatralnych; nieznanego autorstwa *Rejestr komedii, oper i baletów z 1774 r.*, pochodzący ze zbiorów Karola Estreichera; listy Wawrzyńca Krzysztofa Mitzlera de Kolof (1775–1776). Sięgnęła też do opublikowanego przez Bernackiego prawie nieznanego (jak stwierdziła) źródła *Kalendarz teatrowy dla powszechnej narodu polskiego przysługi dany na rok przystępny 1780*, wydanego w związku z otwarciem Teatru Narodowego na placu Krasińskich w 1779 r. (zawierał on m.in. rejestr sztuk). Spośród opublikowanych przez Bernackiego dokumentów ze zbiorów Muzeum ks. Czartoryskich w Krakowie zostały wykorzystane: rękopiśmienna relacja L'Abbé Renauda o otwarciu teatru w Pomarańczarni w 1788 r. (*L'ouverture du Théâtre de Łazienki*); *Verzeichnis aller bisher aufgeführten Trauer-, Schau-, Lust- und Sing-Spiele z 1782 r.* napisany przez antreprenera Bartolomeo Constantiniiego z wykazem granych dotąd sztuk, tragedii, komedii i singspieli; przedmowa do komedii *Panna na wydaniu* Adama ks. Czartoryskiego z 1774 r. (egzemplarz z własnoręcznymi poprawkami autora). Autorka powoływała się też na przedrukowane przez Bernackiego: *Przedmowę do komedii p.t. „Kawa” Adama ks. Czartoryskiego z 1779 r.* oraz *List IV. O dramatyce Czartoryskiego. Z kolei ze zbiorów Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie Bernacki przedrukował rękopis *Opis otwarcia Teatru w Pomarańczarni z 1788 r.* Do wykorzystanych przez Zysman (a pocho-*

65 Zysman precyzowała: z 1789 r. zachowały się tylko 2 afisze, brakowało zupełnie afiszy z 1794 r. AUW, *Praca magisterska Gustawy Zysman*, mps, k. 94.

66 Ibid., k. 8, 42–51.

67 Ibid., k. 9.

68 Ibid., k. 9.

dzących z pracy Bernackiego) źródeł należały także: broszura autorstwa Adama Naruszewicza *Opisanie festynu danego w Łazienkach, rezydencji letniej J.K.M., z okoliczności inauguracji statui króla Jana III z 1788 r.*; *Spectacle pour Donner pendant l'été à Łazienki tant sur l'Isle que sur le Petit Théâtre* z 1791 r. z wykazem sztuk, oper i baletów granych w Teatrze na Wyspie oraz Teatrze w Pomarańczarni. Do źródeł opublikowanych przez Bernackiego należała też prowadzona przez Andrzeja Zalewskiego *Krótką kronika teatru polskiego* (1814 r.)<sup>69</sup>, która zawierała materiał z lat 1764–1807. Jak stwierdziła Zysman, Zalewski dysponował zapewne źródłami dziś zaginionymi, przypuszczalnie pełnym zbiorem afiszów teatralnych<sup>70</sup>.

Wśród wymienionych 42 pozycji bibliograficznych widniały polskie i zagraniczne publikacje z lat 1820–1935. Znalazły się tam m.in.: *Dzieje Teatru Narodowego Bogusławskiego* (Warszawa 1820–1823), *Archiwum domowe do dziejów i literatury domowej* opracowane przez Kazimierza Władysława Wójcickiego (Warszawa 1856), *Rys historyczny opery polskiej* Maurycego Karasowskiego (Warszawa 1859)<sup>71</sup>, *Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta*, t. 1, *Źródła*, t. 2, *Notatki i studia* Bernackiego (Lwów 1925), a także wspomniane prace Galle'a<sup>72</sup> i Simona<sup>73</sup>. Autorka korzystała też m.in. z prac: Estreichera<sup>74</sup>, Stanisława Schnüra-Peplowskiego<sup>75</sup>, Mieczysława Rulikowskiego<sup>76</sup>, Aleksandra Brücknera<sup>77</sup>, Bystronia<sup>78</sup>. Wśród wykorzystanej literatury znalazły się też znane encyklopedie: Hugo Riemanna<sup>79</sup>, Roberta Eitnera<sup>80</sup> Alberta Lavignaca<sup>81</sup>. Do wykorzystanych polskich słowników należał sporządzony przez Alberta (Wojciecha) Sowińskiego<sup>82</sup>. Autorka sięgnęła też do książki Aleksandra Polińskiego<sup>83</sup>. Wśród literatury przedmiotu znalazło się też kilka prac napisanych przez polskich muzykologów: Zdzisława Jachimeckiego<sup>84</sup>, Henryka Opieńskiego<sup>85</sup> i Józefa Reissa<sup>86</sup>. Brak przy tym prac muzykologów wiedeńskich. Spośród wymienionych pozycji poza Bernackim autorka osobno opisała pokrótce książki Karasowskiego

69 A. Zalewski, *Krótką kronika teatru polskiego*, „Rocznik Teatru Narodowego Warszawskiego” 1814, s. 5–67.

70 AUW, *Praca magisterska Gustawy Zysman*, mps, k. 12.

71 M. Karasowski, *Rys historyczny opery polskiej poprzedzony szczegółowym poglądem na dzieje muzyki dramatycznej powszechniej*, Warszawa 1859.

72 L. Galle, *Wojciech Bogusławski i repertuar Teatru Polskiego w pierwszym okresie jego działalności (do roku 1794)*, Warszawa 1925.

73 L. Simon, *Repertuar teatrów w Polsce*, s. 242–282; idem, *Białe kruki teatralne*, „Szpargały” 1935, z. 1 (6), s. 1–4.

74 K. Estreicher, *Teatra w Polsce*, t. 3, Kraków 1879.

75 S. Schnür-Peplowski, *Teatr Bogusławskiego*, „Świat” 1895, nr 3, s. 141–142, nr 4, s. 165–166, nr 5, s. 226–229, nr 6, s. 261–262; idem, *U kolebki teatru (Ustęp z dziejów sceny warszawskiej)*, Lwów 1895.

76 M. Rulikowski, *Otwarcie teatru w Warszawie*, „Sfinks” 1915, nr 7–8, s. 6–11; idem, *Poprzedniczka „Krakowiaków i górali”*, „Życie Teatru” 1924, nr 7–10, odbitka, Warszawa 1924; idem, *Dawne gmachy i sale teatralne w Warszawie*, Warszawa 1918.

77 A. Brückner, *Dzieje kultury polskiej*, t. 3, Kraków 1931.

78 J.S. Bystron, *Dzieje obyczajów w dawnej Polsce: wiek XVI–XVIII*, t. 2, Kraków 1933.

79 H. Riemann, *Opern-Handbuch. Repertorium der dramatisch-musikalischen Literatur*, Lipsk 1887; idem, *Musik-Lexikon*, Lipsk 1905.

80 R. Eitner, *Biographisch-bibliographisches Quellen-Lexikon der Musiker und Musikgelehrten der christlichen Zeitrechnung bis zur Mitte des neunzehnten Jahrhunderts*, t. 1–10, Lipsk 1900–1904.

81 A. Lavignac, *Encyclopédie de la musique et dictionnaire du conservatoire*, Paryż 1914.

82 A. Sowiński, *Słownik muzyków polskich dawnych i nowoczesnych*, Paryż 1874.

83 A. Poliński, *Dzieje muzyki polskiej w zarysie*, Lwów – Warszawa 1907.

84 Z. Jachimecki, *Historia muzyki polskiej*, Kraków 1920; idem, *Muzyka polska od roku 1572 do roku 1795*, [w:] *Polska, jej dzieje i kultura od czasów najdawniejszych do chwili obecnej*, t. 2, *Od roku 1572–1795*, red. S. Lam, Warszawa 1927, s. 529–554.

85 H. Opieński, *La musique polonaise*, Paryż 1918; idem, *Dzieje muzyki powszechniej*, Kraków 1922.

86 J. Reiss, *Historia muzyki*, Warszawa 1929.

i Galle'a. Zaznaczyła, że praca Karasowskiego, opierając się głównie na *Dziejach Teatru Narodowego* Bogusławskiego, nie wnosi nic nowego, a jej główna wartość polega na analizie strony muzycznej polskiej twórczości operowej. Na temat pracy Galle'a napisała jedynie, że rozpatruje dokładnie repertuar teatralny i podaje szczegółową analizę polskiej twórczości scenicznej, dostarczając m.in. wiadomości o librettach pierwszych polskich operetek (mając raczej na myśli dzieła muzyczno-sceniczne ze wstawkami mówionymi)<sup>87</sup>. Tak starannie dobrane materiały źródłowe oraz bibliografia wskazują na częsty kontakt Zysman z Pulikowskim, dla którego zbieranie bibliografii należało do jednych z ulubionych zadań. Jako zawodowy bibliotekarz miał zresztą do tego doskonałe warunki.

W rozdziale drugim Zysman omówiła dzieje opery rozpoczynając od florenckiej *dramma per musica* z przełomu XVI i XVII w. Przybliżyła przy tym właściwości tego gatunku, opisując *stile recitativo*. Wspomniała Cludia Monteverdiego, po którym omówiła tzw. szkołę neapolitańską z Alessandro Scarlattim. Podobnie, jak w przypadku innych ówczesnych autorów, nie był jej znany Antonio Vivaldi jako kompozytor operowy. Zwróciła za to uwagę na początki *opera buffa*, wskazując na Giovanniego Battistę Pergolesiego. Do kolejnych wzmiankowanych kompozytorów należeli: Giovanni Paisiello, Domenico Cimarosa, Nicola Piccini, Antonio Salieri, Antonio Maria Gasparo Sacchini. Następnie jako twórcę opery francuskiej Zysman wymieniła Jeana-Baptistę Lully'ego, wspomniawszy o działającym już w pierwszej połowie XVIII w. Jeanie-Philippe Rameau. Zwróciła też uwagę na obecne we Francji ścieranie się wpływów francuskich i włoskich (w tym na polemikę w związku z wystawieniem *La serva padrona* Pergolesiego). W dalszej kolejności została poddana omówieniu francuska opera komiczna (w zestawieniu z operą włoską). Jako twórców francuskiej opery komicznej autorka wymieniła: Egidio Romoaldo Duniego, François-André'a Dunicana Philidora, Pierre-Alexandre'a Monsigny'ego, André'a Erneste'a Modeste'a Grétry'ego. Osobną część rozdziału Zysman poświęciła operze i reformie operowej Christoph'a Wilibalda Glucka (wraz z towarzyszącą jej polemiką). Pisząc o twórczości kompozytorów niemieckich, autorka wymieniła Johanna Adolfa Hassego jako „jednego z najwybitniejszych przedstawicieli”<sup>88</sup> opery włoskiej, twórcy ponad 80 oper (dziś pisze się o ponad 70, nie licząc pasticciów)<sup>89</sup> i „prawą rękę” librecisty Pietra Metastasia (co jest stwierdzeniem jak najbardziej słusznym). Co warto zauważyć, nie wspomniawszy w tym miejscu o Georgu Friedrichu Händlu jako twórcy operowym (choć później wymieniła raz jego nazwisko), zapewne ze względu na to, że nie przybliżyła dziejów opery w Wielkiej Brytanii. W dalszej kolejności Zysman wskazała na Wiedeń w drugiej połowie XVIII w. jako miejsce starcia zwolenników dotychczasowej opery włoskiej i zreformowanej przez Glucka. Przedstawiła następnie genezę singspielu, wskazując na Georga Bendę i Karla Ditters von Dittersdorfa. Osobne miejsce przeznaczyła dla omówienia dokonań Wolfganga Amadeusza Mozarta jako kompozytora, który połączył wpływy opery włoskiej i idee reformy Glucka (wskazując na różnice pomiędzy wizją Glucka i Mozarta)<sup>90</sup>.

W rozdziale trzecim autorka omówiła początki opery polskiej. Wskazała na *Nędzę uszczęśliwioną* (Warszawa 1778) oraz *Zośkę czyli wiejskie zaloty* (Warszawa 1779) Macieja

87 AUW, *Praca magisterska Gustawy Zysman*, mps, k. 15.

88 Ibid., k. 30.

89 A. Żórawska-Witkowska, *Hasse Johann Adolf*, [w:] *Encyklopedia Muzyczna PWM*, t. 4, s. 94–96.

90 AUW, *Praca magisterska Gustawy Zysman*, mps, k. 16–41.

Kamińskiego (błędnie pisząc „Kamiński”), nazywając je „operetkami”. Wspomniała też znanego z nazwiska kompozytora Gaetano jako autora oper *Żołnierz czarnoksiężnik czyli ucztą diabelska* (Warszawa 1787) oraz *Nie zawsze śpi ten co chrapi* (Warszawa 1787). Dodała, że Gaetanowi bywała również przypisywana opera *Żółta szlafmyca czyli kolenda* (Warszawa 1787). Autorka wspomniała też o twórczości Antoniego Weinerta, wymieniając m.in. utwór *Diabeł alchimista* (Warszawa 1797). Zdaniem Zysman na większą uwagę jako „ważna pozycja w oryginalnej twórczości operowej polskiej”<sup>91</sup> zasługiwała jednak dopiero *Agatka* Hollanda (Nieśwież 1784). Autorka zauważyła przy tym, że na afiszach jako kompozytor widniał Alessandro Danesi (i jedynie tego kompozytora umieściła później w tabeli na k. 84). Partytura *Agatki* była jednak autorce nieznana. Zysman podkreśliła, że „na zawsze pozostanie związane z historią opery polskiej”<sup>92</sup> nazwisko Jana Stefaniego jako twórcy *Krakowiaków i górali czyli cudu mniemanego* (Warszawa 1794), uważanej za pierwszą operę polską prawdziwie narodową („a właściwie operetkę”<sup>93</sup>). Na koniec autorka wymieniła utwory sceniczne Józefa Elsnera *Iskahar, król Guaxary* oraz *Amazonki czyli Herminia* powstałe we Lwowie przed 1800 r.<sup>94</sup>

W rozdziale czwartym Zysman przedstawiła dzieje spektakli muzycznych w Warszawie od czasów króla Władysława IV (któremu poświęciła bardzo niewiele miejsca). Zaznaczyła, że ponownie operę włoską do Polski sprowadził August II, który zatrudnił w Dreźnie „najznakomitszego reprezentanta szkoły neapolitańskiej w Niemczech”<sup>95</sup> w osobie Hassego. Zdaniem autorki za sprawą teatru publicznego w czasach Augusta II i Augusta III mieszkańcy Warszawy z jednej strony „zyskali możliwość zaznajomienia się z świetną twórczością operową XVIII w.”, z drugiej strony choć „rozbudziło [to] zamiłowanie do cudzoziemskiej sztuki [...] zahamowało rozwój rodzimej twórczości”<sup>96</sup>. Początki publicznego teatru polskiego Zysman (podobnie jak dzisiejsi badacze) datowała od czasów prapremiery spektaklu *Natręci* Józefa Bielawskiego 19 listopada 1765 r., który odbył się za panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego. Autorka wspomniała też o warszawskich spektaklach włoskiej *opera seria*, *opera buffa* i przedstawieniach baletowych (spektaklach zespołów stałych i gościnnych). Omówiła działalność Franciszka Ryxa i Bogusławskiego oraz Agnieszki i Tomasza Truskolaskich. Nawiązała przy tym do zagadnienia posłannictwa sceny narodowej, które poruszył Czartoryski. Nieco miejsca autorka poświęciła operze Salieriego *Axur, re d’Ormus*, wystawionej w Warszawie w 1793 r. w polskim tłumaczeniu Bogusławskiego oraz prapremierze *Krakowiaków i górali* Stefaniego. Rozdział kończy się krótkim omówieniem działalności Bogusławskiego we Lwowie (1795–1799) i jego powrotu do Warszawy w 1799 r.<sup>97</sup>

Rozdział piąty stanowi ujęte w tabelę „zestawienie przedstawień operowych wg afiszów Teatru Narodowego w okresie 1787–1800 znajdujących się w Bibliotece Narodowej J.P. w Warszawie”<sup>98</sup>. Tabele obejmują następujące kategorie: 1. tytuł utworu, 2. kompozy-

91 Ibid., k. 41.

92 Ibid., k. 43.

93 Ibid., k. 44.

94 Ibid., k. 42–51.

95 Ibid., k. 48.

96 Ibid., k. 53.

97 Ibid., k. 52–82.

98 Jest to jedyna część pracy magisterskiej mająca formę rękopisu. Zajmuje 10 podwójnych kart (k. 84–93).



tor, 3. librecista, 4. rok wystawienia, 5. liczba spektakli w poszczególnych latach, 6. łączna liczba spektakli, 7. trupa teatralna (polska, włoska, francuska, niemiecka), 8. uwagi. Spis ujęty został alfabetycznie pod względem tytułów utworów scenicznych – od *Agatki po Żółtą szlafmycę*. Oprócz twórczości polskiej pojawia się też szereg utworów kompozytorów zagranicznych jak np. *Il barbiere di Siviglia* Paisiella, *La serva padrona* Pergolesiego, *Le Déserteur* Monsigny'ego, *Doktor und Apotheker* von Dittersdorfa, *Die Entführung aus dem Serail* oraz *Die Zauberflöte* Mozarta. Wśród „uwag” widnieją informacje na temat przyporządkowania gatunkowego utworów, liczby aktów, języka oryginału libretta, przekładów na język polski<sup>99</sup>.

W rozdziale szóstym autorka opisała siedziby teatrów warszawskich w drugiej połowie XVIII w. Najpierw poruszyła kwestię nazwy „Teatr Narodowy” w kontekście jej używalności w poprzednich epokach. Zwróciła przy tym uwagę, że używano jej na afiszach w celu odróżnienia widowisk dawanych w języku polskim od widowisk w językach obcych. Poza teatrami publicznymi w dawnym pałacu Radziwiłłów i na pl. Karasińskich autorka wskazała na budynki teatrów prywatnych – dwóch teatrów królewskich: Teatru na Wyspie i Teatru w Pomarańczarni, a także teatru szkolnego kolegium pijarów. Wspomniała też o teatrach magnackich u Radziwiłłów w Nieświeżu, Sapiehów w Różanie, Michała Kazimierza Ogińskiego w Słonimie i Siedlcach, Augusta Sułkowskiego w Rydzynie i in. W dalszej części rozdziału Zysman poruszyła pokrótce kwestię obyczajów warszawskiej publiczności teatralnej oraz rozważań teoretycznych i estetycznych w ówczesnych pismach. Próbowwała przy tym odpowiedzieć na pytanie: jaki rodzaj twórczości operowej najbardziej podobał się ówczesnej publiczności<sup>100</sup>. Rozdział ten sprawia wrażenie dołączonego do zamkniętej już całości pracy. Ze względu na liczbę poruszonych zagadnień jako jedyny (zwłaszcza w zestawieniu z pozostałymi) przedstawia się dość chaotycznie. W żadnym stopniu nie umniejsza to jednak wartości całej pracy magisterskiej, której bardzo dobra ocena była jak najbardziej właściwa. Wkrótce po obronie Zysman planowała pracę opublikować, co jednak pozostało wyłącznie w sferze planów (choć autorka sporządziła w tym celu odpis)<sup>101</sup>.

\*\*\*

W dziejach UW lata 1935–1939 stanowią wciąż mało znane początki muzykologii jako dyscypliny obecnej w dydaktyce uczelni za sprawą docenta Pulikowskiego. W 1938 r. po raz pierwszy pojawiła się w oficjalnych dokumentach nazwa „Zakład Muzykologiczny UJP”, 10 lat przed Zakładem powołanym przez Lisę w 1948 r. Choć do września 1939 r. nie powstała na UW katedra muzykologii i formalnie nie mogły być broniące prace z zakresu tej dyscypliny, w 1938 r. odbyła się obrona *de facto* muzykologicznej pracy magisterskiej napisanej przez Zysman (Żukotyńską) pod kierunkiem nieoficjalnego promotora Pulikowskiego. Ponieważ broniona była jako praca z zakresu historii, ze względów formalnych została pomyślana i przedstawiona jako ogólnohistoryczno-kulturowa. Treść wskazuje jednak na

99 Ibid., k. 84–94.

100 Ibid., k. 95–113.

101 Zysman pisała: „Praca potrzebna mi do sporządzenia odpisu i przedłożenia do druku”. Następnie dopisano: „Praca zwrócona dn. 24 XI 1938”. AUW, sygn. RP 42641, *Pismo Gustawy Zysman do Komisji Egzaminacyjnej Wydziału Humanistycznego UJP*, Warszawa, 17 XI 1938 r., k. 27.

charakter muzykologiczny, autorka bowiem nie tylko przedstawiła wykaz repertuaru, ale także nakreśliła szeroki kontekst dziejów muzyki scenicznej od włoskiej *dramma per musica* po pierwsze opery polskie, co nie należało do zakresu wiedzy studentów historii. Na „mniej muzykologiczny” charakter miał wskazywać jedynie brak przykładów muzycznych i ich analizy, właściwych dla prac z zakresu muzykologii historycznej pisanych zwłaszcza w kręgu wiedeńskiej szkoły Adlera. Tak też autorka „usprawiedliwiła” wybór tematu, tłumacząc, że „nie jest to praca o charakterze czysto muzykologicznym”<sup>102</sup>. W przypadku pracy Zysman omówienie przykładów muzycznych nie byłoby jednak konieczne, ujęcie pracy bowiem okazało się i tak wystarczająco szerokie.

W związku z tym można się zastanowić, czy do liczby 68 absolwentów muzykologii, którzy do września 1939 r. ukończyli studia na polskich uczelniach we Lwowie, Krakowie i Poznaniu, nie warto również dodać nazwiska Zysman jako nieformalnej studentki Pulikowskiego, choć formalnie otrzymała dyplom z historii. Zastanawiające jest, czy powstało w Polsce więcej prac podejmujących tematykę muzykologiczną, które zostały obronione z zakresu innych dyscyplin (historii, polonistyki, etnologii)<sup>103</sup>. Wydaje się to mniej prawdopodobne we Lwowie, Krakowie i Poznaniu ze względu na istnienie katedr muzykologii, nie wiadomo jednak czy (już niekoniecznie z udziałem Pulikowskiego) sytuacja taka nie powtórzyła się w Warszawie lub Wilnie.

Postać Zysman powinna także zostać dołączona do wymienianych do tej pory trzech studentów Pulikowskiego, którzy już po II wojnie światowej działali jako muzykolodzy lub odznaczyli się wykształceniem odebranych w tym zakresie – Klukowskiego, Prosnaka i Jarocińskiego. W przeciwieństwie do Zysman Pulikowski nie mógł być nawet nieformalnym promotorem ich prac (ze względu na śmierć w 1944 r.). Skoro wszyscy spośród omawianych studentów przeżyli II wojnę światową i również po jej zakończeniu wciąż mieszkali w Warszawie, zastanawiające jest, czy łączyły ich jakiegokolwiek więzy towarzyskie lub zawodowe.

Praca *Repertuar operowy Teatru Narodowego* została obroniona 15 lat przed uważanymi dotychczas za pierwsze na UW magisteriami Kańskiego i Patkowskiego z 1953 r. (z zakresu muzykologii systematycznej) i 16 lat przed pracą z muzykologii historycznej Samborskiej-Stęszewskiej z 1954 r. Warto przy tym dodać, że Zysman obroniła swoją pracę dokładnie dekadę przed powołaniem przez Lissę Zakładu Muzykologii UW.

Praca *Repertuar operowy Teatru Narodowego jako przyczynek do życia kulturalnego Warszawy w drugiej połowie XVIII wieku* zasługuje na uwagę nie tylko ze względu na historię muzykologii na UW. Z pewnością jest warta odnotowania w omówieniu stanu badań nad dziejami opery w Warszawie w XVIII w. Przepuszczalnie może się też stać zajmującą lekturą dla badaczy repertuaru operowego w Warszawie w drugiej połowie XVIII w., zwłaszcza że była to ostatnia tak wyczerpująca praca napisana przed zniszczeniem większości zasobów Biblioteki Narodowej podczas II wojny światowej.

102 AUW, Praca magisterska Gustawy Zysman, mps, k. 1.

103 Do 1939 r. na UW nie została obroniona w zakresie historii kolejna praca magisterska poświęcona bezpośrednio muzyce lub teatrowi. Możliwe, że wcześniej kwestie te zostały poruszone (choć nie jest to pewne) w pracy Marii Bąk *Mecenat artystyczny Jana III z 1735 r.* Dopiero w 1950 r. Irena Kałucka obroniła pracę magisterską *Teatr warszawski za dyrekcji Rautensraucha (1982–1942)*, która mogła dotyczyć obydwu zagadnień. Było to jeszcze zanim Lissa w 1952 r. objęła Katedrę Muzykologii. Obie prace powstały pod kierunkiem prof. Władysława Tomkiewicza, historyka i historyka sztuki.

## Bibliografia

### Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych w Warszawie [AAN], zesp. 14 *Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie*, sygn. 2/14/0/6/5229 Akta osobowe – Pulikowski Julian.

Archiwum Biblioteki Narodowej [ABN], zesp. *Teczka akt osobowych Juliana Aleksandra Pulikowskiego*, (b. sygn.).

Archiv der Universität Wien [AdUW], zesp. *Philosophisches Fakultät, Promotionsprotokolle*, nr 193.

Archiwum Uniwersytetu Muzycznego Fryderyka Chopina [AUMFC], zesp. *Teczka Juliana Pulikowskiego*, sygn. 96/363.

Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego [AUW]:

- zesp. *Bristiger Michał*, sygn. WHUM-WH Ab 6672,
- zesp. *Kański Józef*, sygn. WHUM-WH Ab 7000,
- zesp. *Patkowski Józef*, sygn. WHUM 11849.
- zesp. *Simon Ludwik*, sygn. RP 15073.
- zesp. *Żukotyńska Krystyna*, sygn. KEM 6.424 *Praca magisterska Gustawy Zysman, L. a. 42641, napisana pod kierunkiem ś.p. profesora Stefana Czarnowskiego, przedłożona p. profesorowi J. St. Bystroniowi*, [Warszawa, czerwiec 1938], k. 1–110.
- zesp. *Żukotyńska Krystyna*, sygn. RP 42641.

Biblioteka Jagiellońska Oddział Zbiorów Specjalnych [BJ OZS], zesp. *Korespondencja A. Chybińskiego*, teka P-28/1–210, sygn. P28/1–210.

### Źródła drukowane

Bernacki L., *Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta*, t. 1, *Źródła*, Lwów 1925.

Biblioteka Narodowa Józefa Piłsudskiego. *Sprawozdanie Juliana Pulikowskiego z czerwca 1940 roku*, [w:] A. Mężyński, *Kartka z dziejów Biblioteki Narodowej podczas II wojny światowej*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” t. 35, 2003, s. 67–106.

Gubrynowicz B., *Przedmowa*, [w:] L. Galle, *Wojciech Bogusławski i repertuar Teatru Polskiego w pierwszym okresie jego działalności (do roku 1794)*, Warszawa 1925.

Simon L., *Repertuar teatrów w Polsce za czasów Stanisława Augusta. Uwagi na marginesie dzieła Ludwika Bernackiego*, „Pamiętnik Literacki” 1929, z. 2, s. 242–282.

Uniwersytet Warszawski. *Skład uniwersytetu i spis wykładów 1936/1937*, Warszawa 1936.

Uniwersytet Józefa Piłsudskiego w Warszawie. *Skład uniwersytetu i spis wykładów na rok akademicki 1937–1938*, Warszawa 1937.

Uniwersytet Józefa Piłsudskiego w Warszawie. *Skład uniwersytetu i spis wykładów na rok akademicki 1938–1939*, Warszawa 1938.

## Literatura przedmiotu

- Bibliografia polskiego piśmiennictwa muzycznego*, oprac. K. Michałowski, Kraków 1955.
- Błaszczak L.T., *Żydzi w kulturze muzycznej ziem polskich w XIX i XX wieku. Słownik biograficzny*, Warszawa 2014.
- Boisits B., *Ein diligens pater familias der Musikwissenschaft? Zur Persönlichkeit Guido Adlers*, [w:] *Guido Adlers Erbe. Restitution und Erinnerung an der Universität Wien*, red. S. Alker-Windbichler, M.G. Hall, M. Stumpf, Wien 2017, s. 15–30, DOI 10.14220/9783737007214.15.
- Brückner A., *Dzieje kultury polskiej*, t. 3, Kraków 1931.
- Bystron J.S., *Dzieje obyczajów w dawnej Polsce: wiek XVI–XVIII*, t. 2, Kraków 1933.
- Dahlig P., *Julian Pulikowski (1908–1944) – the Polish Leader in Comparative Musicology and Enthusiast of Folk Song Research*, „*Musicology Today*” t. 9, 2012, s. 65–73.
- Dziębowska E., *Jarociński Stefan*, [w:] *Encyklopedia Muzyczna PWM*, red. E. Dziębowska, t. 4, Kraków 1993, s. 435–436.
- Eitner R., *Biographisch-bibliographisches Quellen-Lexikon der Musiker und Musikgelehrten der christlichen Zeitrechnung bis zur Mitte des neunzehnten Jahrhunderts*, t. 1–10, Lipsk 1900–1904.
- Estreicher K., *Teatra w Polsce*, t. 3, Kraków 1879.
- Galle L., *Wojciech Bogusławski i repertuar Teatru Polskiego w pierwszym okresie jego działalności (do roku 1794)*, Warszawa 1925.
- Jachimecki Z., *Historia muzyki polskiej*, Kraków 1920.
- Jachimecki Z., *Muzyka polska od roku 1572 do roku 1795*, [w:] *Polska, jej dzieje i kultura od czasów najdawniejszych do chwili obecnej*, t. 2, *Od roku 1572–1795*, red. S. Lam, Warszawa 1927.
- Januszkiewicz-Rębowska I., *Wykaz prac magisterskich, doktorskich i habilitacyjnych Instytutu Muzykologii Uniwersytetu Warszawskiego*, [w:] *50 lat Instytutu Muzykologii Uniwersytetu Warszawskiego*, red. I. Januszkiewicz-Rębowska, S. Paczkowski, Warszawa 1998, s. 90–141.
- Januszkiewicz-Rębowska I., *Z historii Instytutu Muzykologii Uniwersytetu Warszawskiego*, [w:] *50 lat Instytutu Muzykologii Uniwersytetu Warszawskiego*, red. I. Januszkiewicz-Rębowska, S. Paczkowski, Warszawa 1998, s. 62–74.
- Jarociński Stefan, [w:] *Słownik muzyków polskich*, t. 1, red. J. Chomiński, Kraków 1964, s. 201–202.
- Karasowski M., *Rys historyczny opery polskiej poprzedzony szczegółowym poglądem na dzieje muzyki dramatycznej powszechnej*, Warszawa 1859.
- Klimowicz M., *Teatr Narodowy w latach 1774–1778*, „*Pamiętnik Teatralny*” 1966, z. 1–4 (57–60), s. 97–106.
- Kutrzeba-Pojnarowa A., *Jan Stanisław Bystron (1892–1964)*, [w:] *Monumenta Universitatis. Portrety uczonych. Profesorowie Uniwersytetu Warszawskiego 1915–1945*, A–Ł, red. P. Salwa, A.K. Wróblewski, Warszawa 2016, s. 152–161.
- Lavignac A., *Encyclopédie de la musique et dictionnaire du conservatoire*, Paryż 1914.
- Majewski P.M., *Spółeczność akademicka 1915–1939*, [w:] *Monumenta universitatis Varsoviensis 1816–2016. Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego 1915–1945*, red. P.M. Majewski, Warszawa 2016, s. 51–323.
- Markiewicz G., *Opera w Polsce w latach 1635–1795*, Łódź 2019.

- Opieński H., *La musique polonaise*, Paryż 1918.
- Opieński H., *Dzieje muzyki powszechnej*, Kraków 1922.
- Ossowski S., *Stefan Czarnowski (1879–1937)*, [w:] *Monumenta Universitatis. Portrety uczonych. Profesorowie Uniwersytetu Warszawskiego 1915–1945, A–Ł*, red. P. Salwa, A.K. Wróblewski, Warszawa 2016, s. 172–180.
- Piekarski M., *Przerwany kontrapunkt. Adolf Chybiński i początki polskiej muzykologii we Lwowie 1912–1944*, Warszawa 2017.
- Piekarski M., *Zajęcia z zakresu muzykologii na Uniwersytecie Stefana Batorego. Przyczynek do dziejów uczelni*, „Klio – Czasopismo Poświęcone Dziejom Polski i Powszechnym” t. 50, 2019, nr 3, s. 83–104, DOI 10.12775/KLIO.2019.027.
- Poliński A., *Dzieje muzyki polskiej w zarysie*, Lwów – Warszawa 1907.
- Prosnak J., *Prosnak Jan*, [w:] *Słownik muzyków polskich*, t. 2, red. J. Chomiński, Kraków 1967, s. 130.
- Raszewski Z., *Teatr Narodowy w latach 1779–1789*, „Pamiętnik Teatralny” 1966, z. 1–4 (57–60), s. 107–145.
- Reiss J., *Historia muzyki*, Warszawa 1929.
- Riemann H., *Opern-Handbuch. Repertorium der dramatisch-musikalischen Literatur*, Lipsk 1887.
- Riemann H., *Musik-Lexikon*, Lipsk 1905.
- Rudnicka J., *Repertuar teatru warszawskiego w latach 1781–1783. Uzupełnienia do Repertuaru utworów scenicznych Ludwika Bernackiego*, „Pamiętnik Teatralny” 1961, z. 1 (37), s. 50–54.
- Rulikowski M., *Otwarcie teatru w Warszawie*, „Sfinks” 1915, nr 7–8, s. 6–11.
- Rulikowski M., *Poprzedniczka „Krakowiaków i górali”*, „Życie Teatru” 1924, 1924, nr 7–10, odbitka, Warszawa 1924.
- Rulikowski M., *Dawne gmachy i sale teatralne w Warszawie*, Warszawa 1918.
- Schnür-Peplowski S., *Teatr Bogusławskiego*, „Świat” 1895, 1895, nr 3, s. 141–142, nr 4, s. 165–166, nr 5, s. 226–229, nr 6, s. 261–262.
- Schnür-Peplowski S., *U kolebki teatru (Ustęp z dziejów sceny warszawskiej)*, Lwów 1895.
- Sieradz M., *„Kwartalnik Muzyczny” (1928–1950) a początki muzykologii polskiej*, Warszawa 2015.
- Simon L., *Białe kruki teatralne*, „Szpargały” 1935, z. 1 (6), s. 1–4.
- Skowron Z., *Zofia Lissa 1908–1980*, [w:] *Monumenta Universitatis Varsoviensis. Portrety uczonych. Profesorowie Uniwersytetu Warszawskiego po 1945 roku, L–R*, red. W. Baraniewski, W. Tygielski, A.K. Wróblewski, Warszawa 2016, s. 104–116.
- Sowiński A., *Słownik muzyków polskich dawnych i nowoczesnych*, Paryż 1874.
- Uniwersytet Warszawski w latach 1915/1916–1934/1935. Kronika*, oprac. T. Manteuffel, Warszawa 1936.
- Wierzbicka K., *Źródła do historii teatru warszawskiego od roku 1762 do roku 1833*, cz. 1, *Czasy Stanisławowskie*, Wrocław 1951.
- Wierzbicka K., *Historia sceny polskiej*, cz. 2, Łódź – Warszawa 1955.
- Wierzbicka K., *Źródła do historii teatru warszawskiego od roku 1762 do roku 1833*, cz. 2, Wrocław 1955.
- Wierzbicka-Michalska K., *Sześć studiów o teatrze Stanisławowskim*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1967.

- Zalewski A., *Krótką kroniką teatru polskiego*, „Rocznik Teatru Narodowego Warszawskiego” 1814, s. 5–67.
- Żórawska-Witkowska A., *Hasse Johann Adolf*, [w:] *Encyklopedia Muzyczna PWM*, red. E. Dziębowska, t. 4, Kraków 2005, s. 90–99.
- Żórawska-Witkowska A., *Mozart a „sprawa polska” czyli o muzycznych koneksjach Warszawy i Wiednia w drugiej połowie XVIII wieku*, [w:] *Mozart i współcześni. Muzyka w Europie środkowej w XVIII wieku*, red. R.D. Goliańek, B. Stróżyńska, Łódź 2007, s. 139–154.
- Żórawska-Witkowska A., *Muzyka na dworze i w teatrze Stanisława Augusta*, Warszawa 1995.
- Żórawska-Witkowska A., *Opera w Warszawie w drugiej połowie XVIII wieku. Od dworskiego teatru Augusta III do publicznego teatru Stanisława Augusta Poniatowskiego (organizacja i repertuar)*, [w:] *Opera polska w XVIII i XIX w.*, red. M. Jabłoński, J. Stęszewski, J. Tatarska, Poznań 2000, s. 9–19.
- Żórawska-Witkowska A., *Wokół polskiej prapremiery „Il Dissoluto punito, o sia il Don Giovanni” W.A. Mozarta (Warszawa, 14 października 1789)*, [w:] *Karol Szymanowski w perspektywie kultury muzycznej przeszłości i współczesności*, red. Z. Skowron, Kraków – Warszawa 2007, s. 475–492.

### Strony internetowe

- Instytut Muzykologii UW, Historia, [imuz.uw.edu.pl/instytut/historia/](http://imuz.uw.edu.pl/instytut/historia/) [dostęp 12.11.2021].
- Polskie Centrum Informacji Muzycznej, Józef Tadeusz Klukowski, [polmic.pl/index.php?option=com\\_mwosoby&id=1144&view=czlowiek&lang=pl](http://polmic.pl/index.php?option=com_mwosoby&id=1144&view=czlowiek&lang=pl) [dostęp 18.10.2021].
- Warszawskie Zabytkowe Pomniki Nagrobne, [cmentarze.um.warszawa.pl/pomnik.aspx?pom\\_id=28630](http://cmentarze.um.warszawa.pl/pomnik.aspx?pom_id=28630) [dostęp 30.10.2021].
- Centrum Badań nad Zagładą Żydów, [new.getto.pl/pl/Osoby/Z/Zysman-Ziemian-Jozef](http://new.getto.pl/pl/Osoby/Z/Zysman-Ziemian-Jozef) [dostęp 7.12.2021].

dr **Michał Piekarski** – absolwent Instytutu Muzykologii UW oraz Studium Europy Wschodniej UW. Doktorat uzyskał w Instytucie Historii Nauki PAN, gdzie pracuje na stanowisku adiunkta w Pracowni Dziejów Oświaty i Antropologii Kultury. Zajmuje się dziejami polskiej muzykologii i szkolnictwa muzycznego w pierwszej połowie XX w., kulturą muzyczną Lwowa, a także związkami naukowymi i kulturalnymi Polaków z Wiedniem.

e-mail: [michal.piekarski@ihnpan.pl](mailto:michal.piekarski@ihnpan.pl)

Data zgłoszenia artykułu: 26 stycznia 2022

Data przyjęcia do druku: 28 lutego 2022